



Magyarország az első világháborúban

(Katedra Történelemverseny – 204 a döntő felkészülési anyaga)

Nyitra, 2024. június 10.

## A résztvevő országok

**NÉMETORSZÁG** kezdetben látványos sikereket ért el, amikor nyugaton gyorsan nyomult előre a Marne folyóig, keleten pedig a tannenbergi csatában megsemmisített két orosz hadsereget. Ezt követően azonban megtorpant és az előrenyomulást felváltotta az évekig elhúzódó lövészárk-háború, ahol – miután a jól beásott ellenséget nagyon nehéznek bizonyult kivetni a fedezékeiből – a felek egymás erejének felmorzsolásával próbáltak döntést kicsikarni. A kormányzat – mely 1916 augusztusa után egyre inkább a Paul von Hindenburg és Erich Ludendorff vezette német főparancsnokság hatása alá került – hamarosan kénytelen volt hadigazdaságot bevezetni és a háborút eleinte szinte egyhangúlag támogató polgári lakosság komoly nehézségekkel kezdett szembenézni. Az 1917 végi oroszországi forradalom miatt Németország keleten igen előnyös békét tudott kötni, ugyanakkor azonban az Egyesült Államok is beszállt a háborúba és 1918 nyarára a német hadsereg helyzete egyre tarthatatlanabbá vált. Egy általános offenzívát követően tartalékai kimerültek és 1918 őszére a nyugati front összeomlott. Az addig optimista propagandát terjesztő főparancsnokság meglepte a közvéleményt, mikor béketárgyalások megkezdésére kérte a kormányzatot. A császár az ún. októberi reformok keretében kénytelen volt átfogó politikai változásokat bevezetni. Németország, történelme során először, tényleges parlamentáris állammá (bár a monarchia még megmaradt) alakult. A flottaparancsnokság még egy utolsó csatát akart kezdeményezni az angolokkal, hogy "dicsőségesen" pusztuljon el, de a matrózok Kielben és Wilhelmshavenben fellázadtak. A felkeléshez hamarosan csatlakoztak a katonák és a munkások is. November 9-én lemondatták a császárt és kikiáltották a köztársaságot. A világháborúban november 11-én Németország letette a fegyvert.



II. Vilmos német császár



Paul von Hindenburg



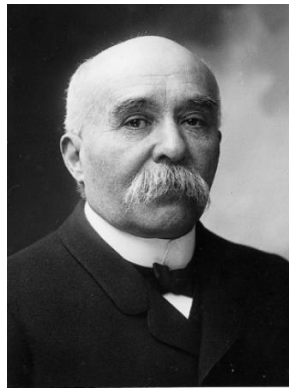
Erich Ludendorff

**FRANCIAORSZÁG** nem számított háborúra 1914-ben, de amikor eljött az augusztus, az egész nemzet két évig lelkesen tombolt. A jelentősebb ipari körzetek elvesztése ellenére Franciaország hatalmas mennyiségű hadianyagot termelt, amely mind a francia, mind az amerikai hadsereget felfegyverezte. Németország katonailag sokkal felkészültebb volt, mint bármely más érintett ország, beleértve Franciaországot is. A Német Birodalom Ausztria szövetségeseiként hadat üzent Oroszországnak. Németország "Schlieffen-terve" az volt, hogy gyorsan legyőzze a franciákat. Augusztus 20-ig elfoglalták Brüsszelt, Belgiumot, és

hamarosan elfoglalták Észak-Franciaország nagy részét. Szeptember elejére Párizstól 65 kilométeren belül voltak, és a francia kormány Bordeaux-ba költözött. A szövetségesek végül megállították az előrenyomulást Párizstól északkeletre a Marne folyónál (1914. szeptember 5–12.). A háború most patthelyzetbe került – a híres "nyugati frontot" nagyrészt Franciaországban vívták, és a rendkívül nagy és heves csaták ellenére nagyon csekély mozgás jellemezte, gyakran új és pusztítóbb haditechnikával. A híres franciaországi csaták közé tartozik a verduni csata (1916. február 21-től december 18-ig 10 hónapig), a somme-i csata (1916. július 1-től november 18-ig) és öt külön konfliktusok, az úgynevezett ypresi csata (1914-től 1918-ig). Miután 1917-ben legyőzte Oroszországot, Németország most a nyugati frontra koncentrálhatott, és 1918 tavaszára átfogó támadást tervezett, de meg kellett tennie, mielőtt a nagyon gyorsan növekvő amerikai hadsereg szerepet játszott volna. 1918 márciusában Németország megindította támadását, és májusra elérte a Marne-t, és ismét közel volt Párizshoz. A második marne-i csatában (1918. július 15. és augusztus 6. között) azonban a szövetséges vonal megtartotta. A szövetségesek ezután támadásra álltak át. A németek az erősítést nem kapták meg, és a főparancsnokság látta, hogy felesleges a háború folytatása. A császár kormánya novemberben megbukott, Németország aláírta a fegyverszünetet, amely véget vetett a harcoknak 1918. november 11-én, „a tizenegyedik hónap tizenegyedik napjának tizenegyedik órájában”.



Raymond Poincaré



Georges Clemenceau



Joseph Joffre



Ferdinand Foch

Az **EGYESÜLT KIRÁLYSÁG** vezető szövetséges hatalom volt, az Antant egyik alapítója. Elsősorban Németország ellen harcolt, de Gallipolinál az oszmán birodalom ellen is. A fegyveres erőket jelentősen kibővítették és átszervezték – a háború a Királyi Légierő megalapítását jelentette. Nem volt általános hadkötelezettség, 1916 januárjában, a brit történelemben először, a történelem egyik legnagyobb önkéntes hadseregének (a Kitchener's Army) több mint 2.000.000 fős hadseregének felállítása lett az eredmény. 1917-re David Lloyd George miniszterelnöksége alatt a totális háborús állapot (teljes állami beavatkozás a közügyekbe) állt be. Nagy-Britannia városai először élték át a német bombázásokat is. Az újságok fontos szerepet játszottak a háború népszerűségének fenntartásában. A háborúval kapcsolatos iparágak gyorsan növekedtek, a termelés pedig nőtt, először vonták be a nőket a legfontosabb és legnehezebb foglalkozásokba. Folytak a viták arról, hogy a háború milyen hatással volt a nők emancipációjára, tekintettel arra, hogy nagyszámú nő 1918-ban kapott először szavazatot. A polgári lakosság halálozási aránya az országot 1918-ban sújtó élelmiszerhiány és a spanyolnátha miatt emelkedett. A katonai halálesetek száma a becslések szerint meghaladta a 850.000-et. A Birodalom a béketárgyalások végén érte el csúcspontját. A háború azonban nemcsak a birodalmi lojalitást, hanem az egyéni nemzeti identitást is felerősítette a domíniumokban (Kanada, Új-Fundland, Ausztrália, Új-Zéland és Dél-Afrika) és Indiában. Az ír nacionalisták 1916 után a Londenal való együttműködésről az azonnali

függetlenség követelése felé mozdultak el. Ez végül polgárháborúhoz vezetett a világháború végén az ír szigeten.



V. György király



Horatio H. Kitchener



Sir Douglas Haig



David Beatty

☒ A **verduni csata** az első világháború egyik ütközete volt a nyugati fronton a német és a francia hadsereg között 1916. feb. 21. és dec. 18. között Északkelet-Franciaországban. Az elképesztő emberveszteség – több mint 700 ezer sebesült, eltűnt és halott – miatt a csata a köznyelvben a *verduni vérszivattyú* néven híresült el.

1915 végére a nyugati fronton patthelyzet alakult ki: a németek beásták magukat, és valamennyi francia vagy brit támadást visszaverték. Erich von Falkenhayn német vezérkari főnök úgy döntött, hogy csatára kényszeríti és kivérezeti a franciákat Verdunnél. A németek 140 ezer embert és több mint 1200 löveget csoportosítottak át a verduni frontvonalra, velük szemben mindössze négy francia hadosztály állt.

1916. február 21-én a német tüzérség megkezdte a francia vonalak ágyúzását, majd a gyalogság indult támadásra, és mélyen betört a francia első vonal mögé. Az első napokban a franciák mintegy 25 ezer embert veszítettek, de megállították a Meuse-folyó jobb partján indított támadást. A német vezérkar úgy döntött, kiterjeszti a támadást a Meuse bal partjára is, ahol két magaslatért, a 304-esért és a Mort Homme-ért folytak a leghevesebb harcok. Április 1-jéig a franciák 89 ezer, a németek 81 607 embert veszítettek. Falkenhayn levonta a következtetést: csak akkor érhet el komoly eredményt, ha korlátozott támadások helyett egyszerre, nagyobb erővel támadja a teljes frontot. Az erőfeszítések sikert hoztak, a bal parton elesett a két fontos magaslat. Április 1. és május 1. között a német veszteség 120 ezerre, a francia 133 ezerre nőtt. Május közepén a franciák elkeseredett ellentámadásokat indítottak a Douaumont-erődért, de súlyos árat fizettek érte.

A nyár újabb nagy német támadásokkal indult, és a császári hadsereg bevette új fegyverét, a foszféngránátot. A francia vonalakat a jobb parton áttörték, és június 23-án a verduni csata elérte csúcspontját. Ezután a németek kénytelenek voltak korlátozni támadó akcióikat, mivel a brit-francia hadsereg támadásba lendült a Somme-folyó mentén.

December 15. reggelén a Douaumont-erőd egyik 155 milliméteres tarackja megadta a jelet a francia támadásra. A tüzérségi zárótűzet követve a gyalogosok három kilométer mélyen behatoltak az első vonal mögé. Visszafoglaltak három kisebb települést, valamint ejtettek 11 ezer hadifoglyot. A németek szinte mindenütt visszaszorultak februári állásaikba, és a csata véget ért. Az összecsapás csaknem tíz hónapig tartott, a világ leghosszabb csatája volt. Egy másik szomorú rekordot is tart, egyetlen más ütközetben sem volt olyan magas a csatater egy négyzetméterére eső halottak száma, mint Verdunnél.

☒ A **somme-i csata**, amelyet 1916. július 1. és november 18. között vívtak a nyugati fronton, az első világháború egyik legnagyobb csatája volt. Ez volt a háború egyik legvéresebb csatája, hiszen a két oldal veszteségei meghaladták az 1,5 millió főt halottakban, sebesültekben és hadifoglyokban. A brit és francia szövetséges csapatok a Somme folyó völgyében 19 km széles arcvonalon kísérelték meg áttörni a német vonalakat. A csata megindításának közvetlen előzménye a verduni csata, ahol a németek igen nehéz helyzetbe hozták a franciákat. A Somme mentén indított támadástól a szövetségesek azt remélték, hogy jelentős német erőket von el Verdun ostromától és ezzel lehetőséget teremt a francia veszteségek pótlására. A somme-i csata veszteségei azonban még a verduni veszteségeket is meghaladták.

Az első világháború jelentős ütközetei közül a verduni lett a franciák nemzeti szimbóluma, míg a somme-i csata ugyanilyen szimbolikus értékkel bír a britek számára. A csata egyik legemlékezetesebb mozzanata az első nap, 1916. július 1-je volt, amikor a britek összesen 57.470 fős veszteséget szenvedtek, köztük 19.240 halottat – ez máig a brit hadsereg legsúlyosabb, egy napon elszenvedett veszteségének számít. A csata első napjaiban készített felvételek felhasználásával forgatták a *The Battle of the Somme* propagandafilmét, amely a háború során első alkalommal mutatta be teljes valóságában a brit közönségnek a lövészárk-hadviselés borzalmait.

Érdekesség, hogy német részről a csatában részt vett Adolf Hitler, aki a harcok során megsebesült.

☒ Jelentős tengeri ütközetek: Az **első helgolandi csata** az első világháború legelső tengeri csatája volt 1914. augusztus 28-án, melyet az Egyesült Királyság és a Német Császárság haditengerészeti egységei vívtak egymással az Északi-tenger délkeleti részén. A rajtaütésszerűen megtervezett hadműveletben a britek jelentős túlerővel támadtak rá járőröző rombolókra, illetve a segítségükre siető könnyűcirkálókra a német partoknál, Helgoland szigetének közelében, és jelentős veszteségeket okoztak nekik.

A csatát nagy brit győzelemként könyvelték el, a visszatérő hajókat ünneplő tömeg fogadta. A hadművelet azonban könnyen csúfos kudarccá fajulhatott volna a britek számára, amennyiben rövidebb idővel a megkezdése előtt nem rendelnek a rombolóflottillák távoli biztosítására csatacirkálókat és könnyűcirkálókat, és ezek nem sietnek a bajba jutott – mindössze néhány, külön-külön fellépő német könnyűcirkáló által szorongatott – flottillák segítségére. A brit flotta megmutatózó gyenge teljesítménye nem kapott nyilvánosságot. A kommunikációs hiányosságok miatt a hajóik többször is kevés híján egymásra nyitottak tüzet, tüzérségük teljesítménye jóval a németeké alatt maradt. A német veszteségek mögött főként az a kommunikációs hiba állt, hogy egyik hadihajójuk sem, de még a helgolandi támaszpont sem jelentette a térségben tapasztalt sűrű ködöt, miközben Wilhelmshavenben tiszta idő volt, és az itteni flottaparancsnokság hasonlóan vélte az időjárást a harcok helyszínén is, s ennek tudatában adta ki a parancsokat az újabb könnyűcirkálók bevetésére, melyek közül több a ködben hirtelen és kis távolságra felbukkanó ellenséges kötelékek áldozatává vált.

A **skagerraki csata** vagy **jütlandi csata** tengeri összecsapás volt az első világháború során a brit és a német főerőket felvonultató Nagy Flotta és a Nyílttengeri Flotta között. Ez volt a háború legnagyobb tengeri csatája, az egyetlen nagyszabású ilyen jellegű ütközet a konfliktus során. Ez számít továbbá a hadtörténet legnagyobb tengeri csatájának, melyet csatahajók vívtak meg. A csatára 1916. május 31-én és június 1-jén került sor az Északi-tengeren a Skagerrak tengersizoros bejáratánál, a Jütland-félszigettől nyugatra.

A Norvégia irányába előretörő Nyílttengeri Flottának a tervről előzetesen értesülő David Beatty csapdát állított, de a kibontakozó harc során – a túlerő ellenére – a németek jelentősen nagyobb veszteségeket okoztak a briteknek, és az éjszaka folyamán sikerült áttörniük az ellenség vonalain és visszatérniük a bázisaikra, így az összecsapást ők könyvelhették el sikerként.

A magas brit veszteségekhez jelentős mértékben járult hozzá a lőszerkezelésre vonatkozó biztonsági szabályzat megszegése. A csata utáni brit vizsgálatok emellett arra az eredményre jutottak, hogy a hajóik védettsége nem megfelelő, az általuk használt lőszer pedig túl gyenge minőségű a német flotta ellen vívandó harchoz, így a további német előretörések alkalmával már kerülték az összecsapást, és ezért több csatára már nem került sor a szemben álló flották főereje között a háború során. Az erősen védett skóciai támaszpontokról a britek továbbra is fenn tudták tartani az Északi-tenger nemzetközi egyezményeket sértő blokádját, anélkül, hogy harcba bocsátkoztak volna.

A **második helgolandi csata** egy eldöntetlen kimenetelű tengeri összecsapás volt a brit és német haditengerészeti egységek között 1917 novemberében az első világháború idején. Ennek során a Helgolandi-öbölben aknamentesítést végző flottillákon és a kísérő hajókon ütött rajta egy nagyobb brit kötelék, de a meglepetés ellenére nem tudtak jelentősebb károkat okozni.

**OROSZORSZÁG** az Antant egyik tagjaként harcolt a központi hatalmak ellen. II. Miklós cár hitt abban, hogy egy győztes háború révén helyreállítja hatalmát és újjáépíti népének egységét, de a hosszú háborúra rosszul készült fel a birodalom. A hadsereg eleinte sikereket ért el, de már 1914-ben és 1915-ben vereségeket halmozott fel: a birodalom súlyos emberi és területi veszteségeket szenvedett. Az infláció és az élelmiszerhiány, a parasztok és a kisebbségek nemzeti politikájának kielégítetlen követelései az országot belesodorta az 1917. február-márciusi forradalomba, amely elsöpörte a cári rezsimet és egy Ideiglenes Kormány kezébe adta az irányítást. Ez megpróbálta újraindítani a háborús erőfeszítéseket, de a hadsereget megbontotta a sok dezertálás és lázadás. Az 1917. október-novemberi forradalom a hadsereg, valamint a gazdasági és társadalmi keretek feloszlásához vezetett. A Lenin által irányított bolsevik rendszer aláírta Németországgal a breszt-litovszki békét (1918. március 3.), ideiglenesen lemondva az ukrán, a balti és kaukázusi területekről. Oroszország hamarosan a nemzetközi háborúból egy polgárháborúba sodródik, amelyből a bolsevikok kerülnek ki győztesen.



II. Miklós orosz cár



Alexej Bruszilov



V. I. Lenin bolsevik vezető

**Az OSZMÁN BIRODALOM** egy ideig semleges maradt, azonban német oldalról egyre erősebben szorgalmazták a hadba lépést. 1914 augusztusában két német hadihajó, a *Goeben* és a *Breslau* behajózott a boszporuszi szorosokba, amit az antant a semlegességgel megsértéseként értelmezett. Hogy ezt elkerüljék, a törökök névlegesen „megvásárolták” a két hajót, majd átnevezték őket, bár legénységük és parancsnokságuk változatlanul német maradt. 1914 októberében török hadihajók orosz kikötőket kezdtek támadni, november harmadikán az Orosz Birodalom hivatalosan is hadat üzent az oszmánoknak. A háború alatt Törökország hatalmas veszteségeket szenvedett, Németországból hozott fegyverekkel és felszereléssel harcoltak, többnyire német tisztek vezetésével. Enver nagyra törő, de rosszul megtervezett kaukázusi és egyiptomi hadjárata kudarcot vallott, a törökök legnagyobb sikerüket Gallipoli védelmének aratták, ahol Liman von Sanders tábornok a szoros védelmét egy fiatal ezredesre, Mustafa Kemalra bízta. A törökök 1917 és 1918 folyamán még hadakoztak az új Szovjet-Oroszország ellen, hogy meghódítsák annak török népek lakta területeit, noha előzőleg a török vezetés megígérte Vlagyimir Iljics Leninnek, hogy nem fogják megtámadni a szovjeteket. Az antanthatalmak titkos egyezményekben állapodtak meg az oszmán állam felosztásáról. A szultán és kormánya helyett Musztafa Kemal tábornok és a török hadsereg más, magas rangú tisztjei kezdték el megszervezni az ellenállást a külföldi hatalmakkal szemben. VI. Mehmed szultán istenteleneknek bélyegezte a nemzetieket, megkezdődtek a harcok a szultán serege és a nemzeti sereg között, miközben az ország több területén zavargások és felkelések robbantak ki a kemalisták ellen. 1920. április 23-án a kemalisták megnyitották a Nagy Török Nemzetgyűlést, ahol elnökké választották Musztafa Kemalt. Az új parlament nem volt hajlandó elismerni a szultáni kormányt, majd miután a szultán képviselője aláírta a sèvres-i békeszerződést, kijelentették, hogy azt nem hajlandóak elfogadni.

Eközben megindultak a görög támadások, de a törököknek sikerült ezeket visszaverni. A sèvres-i békeszerződést végül a lausanne-i konferencián felülbírálták, és kijelölték Törökország határait, melyek többé-kevésbé megegyeznek a mai határokkal. VI. Mehmed szultánt angol hajón kimenekítették az országból, a szultanátust 1922. november 1-jén eltörölték.



VI. Mehmed szultán



Enver pasa



Musztafa Kemal

☒ Gallipoli – partraszállás a Dardanellákon - A támadás első számú célja tehát az volt, hogy a térségbe vonzza és ott lekösse a török hadsereget. E feladat mind sürgetőbbé vált, hiszen 1915 februárjában a törökök kísérletet tettek a Szezei-csatorna elvágására. A Dardanellák ostrománál a katonai cél tehát nem az volt, hogy bármi áron elfoglalják a tengerszorosokat.

A támadás politikai következményeihez jóval nagyobb reményeket fűzött az Antant: a brit-francia-orosz szövetség oldalára kívánták állítani a Balkán még semleges államait. A görög hadsereg a központi hatalmakat támogatta, míg a lakosság jobban kedvelte a franciákat. A kormány is az Antanthoz húzott, de csak akkor volt hajlandóak együttműködni vele, ha nem kellett tartaniuk Bulgária és Törökország katonai erejétől. Bulgária 1914 elején még nem döntötte el, hogy melyik szövetséghez csatlakozik. Semmiképpen sem kívánt olyan katonai kalandba bocsátkozni, amelyben vereséget szenvedhet, de a bolgár kormányzat szerb és török területekre is szemet vetett. 1914-ben a kis balkáni államok közül Bulgária hadserege volt a legerősebb. Az Antant egyebek közt azért akart határaihoz közel megjeleníteni, hogy erősítse az ország antant-orientációját. A hadművelet negyedik "címzettje" Románia volt. A román nemzetállam régóta dédelgetett álma volt Erdély és Dobruzsza megszerzése; hadseregük azonban gyenge volt: nem dacolhatott se Bulgária, se a Monarchia katonai erejével. Ha Bulgáriát sikerült volna az Antant oldalára állítani, akkor a románok a hátukat biztonságban tudva már vállalkozhattak volna egy Erdély elleni akcióra.

Az ún. ANZAC-bozótban ausztrál és új-zélandi katonák szálltak partra. A területet a Kemal Atatürk által vezetett kisszámú török alakulat védte. A partraszállást nem tudták megakadályozni. A kulcsfontosságú hegycsúcsokért kezdődött versenyfutásból a török hadsereg került ki győztesen. Az öblöt körbefogó csúcsok többször is gazdát cseréltek, míg végül a török védelem megszilárdult. A partról azonban itt sem sikerült kiszorítani az antant csapatait. A Dardanellák partjain ugyanolyan állóháború alakult ki, mint a nyugati fronton. A támadókat jól álcázott géppuskafészek fogadták, aknamezőket telepítettek és szögesdrótokat húztak ki.

A brit vezetés belátván, hogy sem a tengeren, sem a szárazföldön nem lehetséges az áttörés, újabb partraszállást szervezett a törökök hátában. Augusztus 6-án az ANZAC-bozótól északra újabb csapatokat tettek partra. A csapatok gyorsan megszállták a környező magaslatokat és úgy tűnt, hogy az antant ki tud törni a hídfőből. Két nap múlva a török ellentámadás lesöpörte az ausztrálokat a dombokról. 25-én újabb angolszász partraszállás következett, amely jelentősen bővítette a hídfő területét, de stratégiai jelentőségű áttörést nem ért el. Az antant a nagy veszteségek miatt leállította a támadásokat, és védelembé rendelte csapatait.

1915 októberében a hadi helyzet alapvetően változott meg a Balkánon. Bulgária hadba lépett a központi hatalmak oldalán, és segítségével az osztrák–magyar csapatok lerohanták Szerbiát. A szerb hadsereg összeroppant és Korfura menekült. Románia két tűz közé került, és ideiglenesen megszakította a tárgyalásokat az antanttal. Ebben a helyzetben félő volt, hogy Görögország is eltávolodik a francia–brit szövetségtől. Az antantbarát görög kormány a központi hatalmak győzelmeinek hírére összeomlott, helyette egy semlegességet pártoló államvezetés került hatalomra. Törökország önbizalma és tekintélye megnőtt. Ausztria–Magyarország 1916 januárjára meghódította Montenegrót, és csapatai állomásoztak Albánia északi részén; a támadás Görögországot veszélyeztette. Törökország Bulgárián keresztül végre szárazföldi összeköttetésbe került szövetségeseivel, és jelentős mennyiségű fegyver, hadianyag és katona áramlott a régióba. Az antant Dardanellák elleni hadművelete pontosan a remélttel ellentétes eredményt érte el.



**Bulgária** célja az első világháború kezdeti hónapjaiban az volt, hogy valamelyik szövetség keretein belül kiharcolja a második balkáni háborúban elveszített területeinek visszaszerzését és hatalmát úgy biztosíthassa a régióban, hogy a második balkáni háborúban történtek soha többé ne ismétlődhessenek meg. Célul tűzte ki, hogy valódi kikötővárost szerezzen az Égei-tenger partján, illetve Szerbiától egy jól védhető természetes határvonallal válassza el magát. A gorlicei áttörés sikerein felbuzdulva Bulgária 1915. szeptember 7-én egy sor tárgyalást követően végül elfogadta az egyezményt amelyben 5 évre társult a központi hatalmakhoz.

A gorlicei áttörés során az osztrák-magyar illetve német csapatok sikeresen stabilizálták az orosz-frontot, így a katonai vezetés figyelme a Balkán-félszigetre irányult. Conrad von Hötzendorf, a Monarchia vezérkari főnöke elérkezettnek látta az időt arra, hogy lerohanja Szerbiát. Ezzel két célja volt: szárazföldi összeköttetést akart Törökországgal annak érdekében, hogy nagyobb mennyiségű hadianyagot legyenek képesek odaszállítani a Német Birodalom és a Monarchia területéről. Illetve vissza akarta tartani Romániát attól, hogy belépjen a háborúba az antant oldalán.

A hadba lépést követően Bulgária két hadserege betört Szerbiába. Ezzel egy időben az osztrák-magyar és német csapatok Észak felől indultak támadásra, azonban a jó helyismerettel rendelkező szerb partizánok miatt igen lassan haladtak. A délen állomásozó 2. bolgár hadsereget váratlan meglepetés érte, ugyanis egy francia hadosztály kitört Szalonikiból és megtámadta őket. Célja ezzel az volt, hogy megnyissa a szerbek visszavonulási útját dél felé. Ez azonban fordítva történt, mert Todorov tábornok, a 2. hadsereg parancsnoka kevesebb mint egy hét alatt visszaüldözte a francia csapatokat Görögországba. A bolgár hadsereg egészen Albániáig nyomult, és egész Dél-Szerbiát elfoglalta.

Az ország 1916-tól részt vett a Románia elleni harcokban, és a bukaresti békében rövid időre megszerezte Észak-Dobrudzsát. Az elhúzódó háborúban fokozatosan kimerültek a központi hatalmak erőforrásai. A balkáni front nyugati részét kis létszámú osztrák–magyar csapatok, a középső és a keleti részt a bolgár hadsereg védte. 1918 szeptemberében az antant 20 hadosztálya heves tüzérségi előkészítés után megrohmozta a front középső részét. Az antant csapatok áttörték a bolgár állásokat, és szétszakították a frontot, ezzel a teljes mai Macedóniából való kivonulásra kényszerítették a bolgárokat és megindultak Szófia felé. A hadrend sok helyen felbomlott, lázadások törtek ki. 1918. szeptember 29-én a bolgár hadvezetés aláírta a szaloniki fegyverszüneti egyezményt, hogy elkerülje az ország antantmegszállását. A fegyverszünet értelmében Bulgáriának ki kellett ürítenie minden általa elfoglalt területet, így az antantcsapatok számára megnyílt az út az Osztrák–Magyar Monarchia felé.

Az **Egyesült Államok** 1917. április 6-án hadüzenetet küldött Németországnak. Ezt követően egy sor kisebb-nagyobb Latin-Amerikai ország (amik szorosan az USA érdekszférájához voltak köthetőek pl.: Panama vagy Kuba) is hadat üzent a Központi Hatalmaknak illetve az Egyesült Államok megszakította diplomáciai kapcsolatait a Monarchiával és Törökországgal.

Néhány hónappal a hadüzenetet megelőzően még koránt sem volt ennyire világos az USA politikai állásfoglalása az Antant oldalán, de gazdaságilag egyértelműen a „Szívélyes Szövetséget” támogatták. 1916-ra az Egyesült Államok adósból hitelezővé lépett elő: 7 milliárd dollár értékben szállított árut az Antantnak és Olaszországnak, akik ezt különböző mód ellentételezték; például 2,4 milliárd dollár értékben kölcsönt vettek föl az USA-tól.

Más okai is voltak, hogy az USA megpróbált távol maradni a konfliktustól: 1916 őszén elnökválasztást tartottak és Wilson elnök szerette volna megőrizni mandátumát, ehhez az is kellett, hogy sikerüljön tárgyalóasztalhoz ültetnie a hadviselő feleket. Ez nyilvánvalóan belpolitikai megfontolás volt, viszont a másikat az USA déli határain kell keresni: 1916-17

fordulóján büntetőexpedíció indult Mexikóba Pancho Villa forradalmár ellen ez pedig lekötötte az ekkor még elég kicsinek és gyengén felszereltnek számító amerikai szárazföldi hadsereg jelentékeny részét.

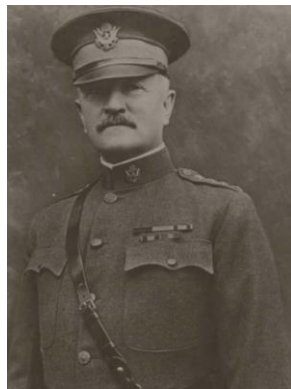
1917-re viszont már gyökeresen megfordult a helyzet: a Németország által meghirdetette a korlátlan tengeralattjáró háborút, ami az amerikai kereskedelmi hajókra kiadott „kilövési engedéllyel” volt egyenértékű, illetve az oroszországi forradalmak az ország háborúból való kiválását engedték következtetni, ami a Központi Hatalmak felé billentette volna el az egyensúlyt. Az amerikai közvélemény Németország elleni hangolását segítette elő az angol titkosszolgálat által el fogott „Zimmermann-távirat”. Ebben a mexikói német követet utasították arra, hogy ha az USA hadat üzen Németországnak, minden áron érje el, hogy Mexikó intézzon támadást az USA ellen az 1848-ban elvesztett területek visszaszerzéséért természetesen a Központi Hatalmak oldalán.

Miután kinyilvánította a hadiállapotot, az USA kormánya rohamtempóban létrehozott egy tömeghadsereget illetve felfegyverezte azt, amihez viszont a kellő ipari potenciál már kiépült az elmúlt években. 1917 nyarán megérkeznek az első amerikai csapatok Franciaországba, parancsnokuk pedig a mexikói intervenciót is vezénylő Pershing tábornok lett. Fontos viszont leszögezni, hogy USA nem, mint az Antant szövetségese, hanem annak „társult hatalmaként” szállt be a konfliktusba így a céljaik is mások voltak. Wilson erkölcsi alapon indított keresztres hadjáratként fogalmazta meg a bekapcsolódást, így az amerikai erők igyekeztek megőrizni önállóságukat és több sikeres támadást is indítottak a németek ellen, pl.: St. Mihiel-nél 1918 szeptemberében. A háború végére már legalább két millió amerikai katona harcolt Európában. Bár nem voltak annyira tapasztaltak, mint brit vagy francia társaik, de ez a „friss erő” megváltoztatta az erőegyensúlyt és eldöntötte a háborút az Antant javára.

Számunkra a legjelentősebb amerikai katona Harry Hill Bandholtz vezérőrnagy, aki személyesen akadályozta meg a Nemzeti Múzeum kincseinek elszállítását. 1936-ban felavatott szobra, ma a Szabadság téren áll az USA nagykövetsége előtt.



Woodrow Wilson



John J. Pershing



Harry H. Bandholtz és szobra

☒ Először 1914 őszén merült fel az az ötlet, hogy páncélozott, lánctalpakon közlekedő önjáró lövegeket vessenek be. A brit haditengerészet egy „szárazföldi hajó” tervét javasolta. Végül az amerikai Holt lánctalpas traktora adta a felépítmény alvázát. David Lloyd George brit hadianyaggyártási miniszter jóváhagyása után 1916 nyarára Franciaország földjére érkeztek az első Mark I-es járművek, melyeket „vízhordó tank” megjelölés alatt szállítottak az álcázás biztosítása érdekében. Bár az akkori tankok rendkívül lassúak és sebezhetőek voltak, mégis jelentősen növelték a közkatona harci morálját. 1917 novemberére Douglas Haig tábornok meggyőződve a járművek hatékonyságáról, összevonta Cambrai környékére harckocsijait, hogy azok segítségével törjen át a német front szögesdrótakadályain, miközben a tüzérség támogatja az előretörő gyalogságot.

A támadást a szokásos tüzérségi zárótűz nélkül kezdte el. A csata november 20-án hajnali 6 óra körül kezdődött el. A támadó erőt hat gyalogos hadosztály és az őket támogató 437 tank alkotta, illetve tartalékban várakozott egy gyalogos és három lovassági hadosztály. A gyalogság a füst takarásában és a tüzérségi tűz fedezete mellett kezdte meg az előretörést. A lassan közeledő, csörömpölő „szörnyetegek” látványa megzavarta a német katonákat és többségüket megfutamította lövészárkából. Így tíz óra alatt a frontvonal nyolc kilométerét sikeresen megszállták az antant erői. A tankok a gyalogság megsegítésére hármas csoportokban tevékenykedtek: az első áttörte a szögesdrótakadályokat és géppuskáival fedezte társait, a második egy köteg gerendát dobott az árokba, amin a harmadik átkelt és biztosította az áthaladást a következő árkon. Egy német géppuskaállás személyzete 7 tankot is megsemmisített. A támadás helyszíne pontos kiválasztásának köszönhetően a gyenge német állásokat védő 34 német ágyút a brit tüzérség eredményesen felszámolta. A német frontvonal mélységi védelemre volt berendezkedve, ezért amint a brit támadás lendületét veszítette, a következő német ellentámadás megakadályozta a további előrenyomulásokat. A britek november 28-áig folytatták támadásukat, és addig körülbelül 10.000 német hadifoglyot ejtettek és 200 ágyút zsákmányoltak. Átfogó német ellentámadás indult a frissen kialakított brit arcvonal ellen, amely csaknem teljesen visszavette a britek által elfoglalt területeket. A támadásban kifulladt antanterők nem tudtak ellenállni a szervezett német támadásnak. December 6-ára a német támadást leállt, a hadműveletek mindkét oldalon körülbelül 45.000 fő halálát követelték, és az ellentámadás lényegében visszaállította az antanttámadás előtti frontvonalat. A tankok rövid diadala inkább propaganda-, mintsem stratégiai győzelmet eredményezett. Ezt követően az antant vezetői többször is vetettek be tankokat, de tömeges támadást már nem indítottak velük.

**Olaszország** 1914-ben nem lépett be az első világháborúba a központi hatalmak oldalán, hiába volt tagja a Hármas szövetségnek. Olaszország tervei között első helyen állt a Balkánon olasz pozíciók megszerzése – mely szemben állt az Osztrák–Magyar Monarchia érdekeivel, az olaszok egy országban való egyesítése – ez érintette Dél-Tirolt és az Isztriai területeket, melyek a Monarchiához tartoztak, továbbá az Adriai-tenger olasz beltengerré tétele. A Monarchia nem támogatta egyik célját sem Olaszországnak, mivel azok mindegyike a Monarchia érdekeivel ellentétes volt. Olaszország pont ezért kereste az antant hatalmak támogatását a céljai eléréséhez. Olaszország kijelentette, hogy csak a követeléseinek teljes kielégítése esetén hajlandó belépni az antant oldalán a háborúba, ez a lehetőség 1915 tavaszán nyílt meg, miután az antant számára elemi érdek volt további államok belépése a háborúba, mivel a központi hatalmak jelentős sikereket értek el a tavasz folyamán. A londoni egyezmény biztosította Olaszország számára az igényei teljesülését, május 3-án Olaszország felmondta a hármas szövetséget és május 23-án hadat üzent a Monarchiának.<sup>[3]</sup>

Az olasz hadüzenet után az Osztrák–Magyar Monarchia fegyveres erői háromfrontos háborúba kerültek. A balkáni fronton még mindig a szerb csapatok ellen harcoltak, a keleti fronton az oroszok ellen viszonylagos sikereket értek el. Az olasz front megnyílása azt a veszélyt hordozta magában, hogy Olaszország csapatai többszörös túlerejüket kihasználva benyomulnak a Monarchia hátországába. A Monarchia hadvezetése mindenképpen a jól védhető Isonzó folyó völgyében, valamint a Júliai-Alpokban és a tiroli Dolomitokban akarta az olasz támadást megállítani, mert így esélyük volt egy hosszan elhúzódó állóháborúra kényszeríteni Olaszországot. Az olasz támadás után a Monarchia az cs. és kir. 5. hadsereget és két másik hadtestet csoportosított az Isonzó vidékére, így próbálva megállítani ez előrenyomuló olasz haderőt. A Monarchia a magashegyi erődökbe vonta vissza csapatait, ezekre támaszkodva szervezte a védekezést. Az alpesi átjárókat az első hetekben

csak helyi tartalékosok és népfelkelők tartották, amíg a hadvezetés a keleti frontról erősítést nem tudott küldeni.

#### ☒ *Az isonzói csaták kezdete*

Olaszország a hadüzenete után rögtön támadást indított az Isonzónál, megkezdve ezzel az isonzói csaták (I...XII.) hosszú sorát. Az előrenyomulás leállt, nem tudták elfoglalni Görzöt, az Isonzónál állóháború alakult ki. Bár az olasz hadsereg nagyobb létszámú volt, mint a Monarchia hadserege, a felszereltsége és a hadvezetése tekintetében alulmúlta az Osztrák–Magyar Monarchia csapatait. Az olaszok a lovasszázadaikat az Alpokban a terepviszonyok miatt nem tudták bevetni, az olasz főparancsnok, Luigi Cadorna pedig nem volt népszerű katonái körében, és nem is volt kiemelkedő katonai stratégia. Az olasz csapatoknál állandó utánpótlási hiányok keletkeztek, fontos stratégiai pontokat nem sikerült elfoglalniuk, a támadásokban az olaszok általában másfélszer annyi embert veszítettek, mint a monarchiabeli csapatok. A Monarchia csapatait az Isonzó mentén **Svetozar Borojević** vezérezredes vezette, aki kiváló védekezési stratégiát alkalmazott, ennek köszönhetően a Monarchia e frontszakasza lett a legstabilabb és legjobban megszervezte.

1916-ban a monarchia „büntető-támadást” kísérelt meg az olasz fronton Dél-Tirol térségében, Asiago városánál. A 15 monarchiabeli hadosztály áttörte az olasz vonalakat és Verona irányába vonult. A vasútvonalak igénybe vételével elvégzett gyors olasz átcsoportosítás akadályozta csak meg, hogy ne omoljon össze 1916-ban az olasz front.

1916-ban folytatódtak a harcok az Isonzónál, ám áttörést nem sikerült elérniük az olasz csapatoknak. Csekély jelentőségű területeket foglaltak el, emellett a görzi hídfőt végleg sikerült olasz ellenőrzés alá vonni. A hatodik isonzói csata az olasz front egyik legnagyobb véráldozatú csatájává vált, de stratégiai előnyt továbbra sem tudtak a támadó olasz csapatok elkönyvelni.



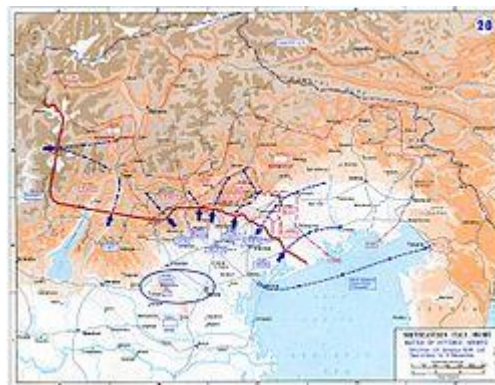
Olasz front 1915-1917. - a caporettoi áttörés, az olaszok visszavonulása a Piave vonaláig.

Bár 1917 első felében és nyarán az olaszok kisebb sikereket arattak az Isonzónál, a Monarchia csapataival és az időközben egyre nagyobb számban érkező német haderőkkel továbbra sem bírtak, nem sikerült döntő győzelmet kivívniuk. A tizenegyedik isonzói csata után a Monarchia haderői kimerültek, ám ez az olasz csapatokról is elmondható volt, így abban az évben már nem kívánt az olasz hadvezetés további támadást megkezdni. A Monarchiának az olaszok védekezése időt biztosított arra, hogy összegyűjtsék erőiket a keleti frontról és egy német–osztrák–magyar támadást intézzenek 1917 őszén az olasz frontvonalon. A támadás Caporetto (ma Kobarid) térségében kezdődött meg, a komplex támadással (repülőgépek, mérgezgáz, rohamcsapatok, ellenség mögé beszivárgó ügynökök és általános gyalogosroham segítségével) sikerült áttörni az olasz frontot. A német–monarchiabeli csapatok előrenyomultak, átkeltek a Tagliamento folyón és a Piave folyóig nyomultak előre. Az olaszok tömegesen dezertáltak, adták meg magukat.

A kudarcért az olasz hadvezetés fejét, Luigi Cadorna főparancsnokot nevezték meg, akit leváltottak és helyére Armando Diaz került. Az összeomló olasz frontra angol és francia segéderők érkeztek. Az elsöprő erejű német–monarchiabeli csapatok támadása később a **caporettói áttörés** néven került be a történelembe.

A Monarchia hadserege a telet már a Piave folyónál töltötte, itt építették ki állásaikat és védelmi vonalaikat. Az olaszok sikeresen építették fel újból hadseregüket, mely a Caporettói áttörés után nagyrészt megsemmisült. 1918-ban már egyesült államokbeli csapatok is megjelentek az olasz fronton. Az olasz hadvezetés nem tervezett támadást 1918-ban, a hadsereg az 1917-es sokkot még nem heverte ki, így a harcoló felek a Piave vonalánál farkasszemet néztek egymással. A Monarchia számára az 1918. év jól indult: a keleti front megszűnt, Ukrajna megszállása által biztosítva volt a Monarchia gabona-utánpótlása, a balkáni front stabil volt, nem kellett tartani antant támadástól. Minden erejüket az olasz frontra fordíthatták. A hadvezetés úgy gondolta, hogy egy újabb elsöprő erejű támadással az olasz fronton sikerül Olaszországot fegyverszünetre bírnia, így a Monarchia győztesként kerülne ki a világháborúból. Ám a Monarchia hátszögében a sztrájkok, tüntetések állandósultak, az utánpótlás akadozott, a lakosságnak elege volt a háborúból, mielőbbi békét kívántak, és végül megindult a nemzetiségek politikai szervezkedése a Monarchia átalakításáról, esetleg a Monarchia feldarabolásáról. Ilyen helyzetben került sor a II. piavei csatára, mely során a magukra maradt monarchiabeli csapatok – a németek időközben visszatértek a nyugati frontra – támadást intéztek az olaszok ellen. A támadás idejét és helyét az olasz hadvezetés pontosan ismerte, így nem érte váratlanul a roham, és néhány napon belül visszazorították a Monarchia katonáit. A katonák tömegesen dezertáltak, nem akartak tovább a Monarchiáért harcolni, a magyarok ki akartak lépni a Monarchia hadseregének kötelékéből, csakúgy mint a cseh nemzetiségű katonák is, akik már egy független Csehországot akartak harcolni.

#### A Vittorio Venetó-i csata



Tonale: I. világháborús emlékmű – Az olasz front a Vittorio Venetó-i csata során

Az első világháború utolsó, zavaros napjaiban az olasz csapatok a Tonale-hágón keresztül a Nonstal-ig nyomultak előre, elzárva az osztrák–magyar csapatok elől az északra vezető visszavonulási utakat, s ezzel fogságba ejtették őket. Így vált ez az akció a „Schlacht von Vittorio Veneto”-nevű olasz győzelemmé, ami ezután a „Villa Giusti-i fegyverszünet”-hez vezetett.

A hágón ma egy olasz háborús emlékmű – a „Monumento Ossario” – áll, továbbá egy templom és az „Albergo della Vittoria” („Győzelemhez Címzett Fogadó”) emlékeztet ezekre a történelmi eseményekre.

Október 24-én az olasz hadsereg jelentős támadást indított (Vittorio Venetó-i csata), és gyors ütemben foglalták vissza a korábban a caporettói áttörés során elvesztett területeket. A csata során a Monarchia hadserege gyakorlatilag felbomlott, és nem tudott ellenállni az olaszoknak.

A katonai vereséget követte a Monarchia felbomlása: október 21-én az osztrák Ideiglenes Nemzetgyűlés bejelentette az elszakadást a birodalom többi részétől, egy héttel később kihirdették Csehszlovákia megalakulását, Budapesten kitör az őszi rózsás forradalom. Október 29-én a Monarchia képviselői békét kértek az olaszoktól, akik azonban folytatták az előrenyomulást, és 30-án elfoglalták Livenza folyót és Vittorio városát. November 3-án a Monarchia képviselői a Villa Giustiban, Padova közelében írták alá a fegyverszüneti egyezményt, amely másnap lépett hatályba.

Az Osztrák–Magyar Monarchia és Olaszország között tartó 3 éves háború 1918-ban fejeződött be, a Monarchia vereségével. A Monarchia (részben más hadszíntereken, illetve szövetségesei által elszenvedett vereségek nyomán) széthullott, helyét a térségben nem egy új birodalom, hanem kisebb államok foglalták el.

Az olasz fronton mindkét oldalon nagyok voltak a veszteségek, az olaszoknak kb. 500.000 katonájuk maradt a harcmezőn, a Monarchia 200-300.000 embert veszített az olasz fronton.

**A MAGYAR KIRÁLYSÁG az első világháborúban** a központi hatalmak oldalán és az Osztrák–Magyar Monarchia részeként vett részt, nem külügyeiben független hatalomként. Hadicélja az ország területi integritásának megőrzése volt, amit az Orosz Birodalom terjeszkedő törekvéseibe a Szerb Királyságot is bevonó pánszláv politikája veszélyeztetett. Az első világháború 1914-től 1918-ig tartó hadműveletei néhány alkalommal a történelmi Magyarország területét is érintették: az 1914–15-ös orosz betörések során, 1914 őszén egy rövid szerémségi szerb támadással, majd a román hadsereg 1916-os erdélyi betörésekor. Ezeket a magyar haderő szövetségesei segítségével sikeresen elhárította, és az ország területi egységét a háború végéig biztosította. Az antant országaihoz képest csekélyebb gazdasági potenciállal rendelkező, több fronton lekötött, nemzetiségi problémákkal terhelt, a háború során egyre inkább a Német Birodalom alá rendelő kettős monarchia azonban az első világháború végére szétesett, átadva helyét több (önmagát nemzetállamnak minősítő, de heterogén összetételű) utódállamnak.

A front és a hátszög összeomlása 1918 októberében következett be. Az osztrák–magyar küldöttség 1918. november 3-án írta alá a padovai fegyverszünetet, amely azonban nem tartalmazott Magyarországra vonatkozó katonai és területi rendelkezéseket. Magyarország Ausztriától való függetlenségét kihangsúlyozandó, az 1918 őszén létrejött polgári demokratikus kormány miniszterelnöke, Károlyi Mihály magyar részről külön fegyverszünetet kötött, az ország déli és keleti határait rögzítő belgrádi katonai konvenciót. Ennek folytán a szerbek, a románok, majd az egyezményben nem említett csehek Magyarország általuk megszállt részén bevezették a saját közigazgatásukat.



Ferenc József



Ferenc Ferdinánd



IV. Károly

Mivel az Antant hatalmak jóindulatában bízó, pacifista Károlyi-kormány leszerelte, majd feloszlatta a frontokról rendezetten hazaszállított magyar hadosztályokat, az országba benyomuló viszonylag kis létszámú szerb, román és cseh kötelékek akadálytalanul foglalták el az ország újabb és újabb területeit. Ezen a Károlyi-kormányt felváltó, rövid életű kommün is képtelen volt változtatni. Magyarország teljes területét megszállták, és a román erők 1920-ban, a szerb csapatok pedig csak 1921-ben hagyták el a megcsönkített Magyarországot. A Párizs környéki békeszerződések (ezeken belül a Magyar Királyság számára súlyos feltételeket megfogalmazó trianoni diktátum) a második világháború kitöréséhez vezettek. Magyarország 1918–1920 közötti külpolitikai és védelmi lehetőségei és az egyes politikai erők felelőssége mindmáig közéleti- és történelemszíták tárgya.

1914-ben Tisza István miniszterelnök a háborúban való részvétel ellen szavazott, tartott ugyanis Oroszország Szerbia melletti kiállításától, továbbá a magyar–román határt sebezhetőnek tartotta. A hadüzenet után a korábbi álláspontját feladva Tisza mindvégig kitarthatott a háború végsőkéig való folytatása mellett. 1917-re – szemben a háborút pártpolitikai különbség nélkül támogató irányzattal – négy politikai vonal alakult ki: az egyik a Tisza-féle Nemzeti Munkapárt álláspont volt, mely a háború folytatásához ragaszkodott. Andrassy Gyula és Apponyi Albert szintén háborúpártiak voltak, de mérsékelt (választójogi) reformokat is szorgalmaztak. A radikális ellenzék, élén a Justh Gyulát felváltó Károlyi Mihállyal – szövetségben a parlamenti képviselőkkel nem rendelkező szociáldemokratákkal és polgári radikálisokkal – komoly reformokat, földosztást, teljes körű választójogot és békekötést követelt. A negyedik áramlat a klerikális, antiliberalis jobboldalé volt, melyet Prohászka Ottokár és Bangha Béla képviselt. A fenti politikai irányzatokkal szemben az 1910-es választási győzelemtől kezdve 1917-ig a magyar politikai életet Tisza István programja határozta meg.

Az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozó területekre négy szomszédos állam tartott igényt: a cári Oroszország, Szerbia, Románia és Olaszország. Nehezítette a dolgot, hogy a politikai szempontból ellenségesnek számító (Olaszország és Románia esetében szövetségesből semlegessé, majd ellenségessé váló) államok kultúrdiplomáciájukat és tudományos életüket is a területi követelések szolgálatába állították.

Mivel a Távol-Keleten Japán, Közép-Ázsiában Nagy-Britannia állta útját, az orosz politika érdeklődése a világháború előestéjén újból Közép-Európa és a Balkán felé fordult. Az orosz hadicélok közé tartozott a Monarchia meggyengítése és a tengerszorosok megszerzése. A 19. századi magyar politikai és szellemi elit aggodalommal kísérte az orosz terjeszkedést és a pánszlávizmust, ezeket erősítette a ruszinok közötti orosz agitáció is. Ugyanakkor az orosz–japán háborúban elszenvedett vereséget követően és saját belső problémái miatt 1908-ban, Bosznia-Hercegovina osztrák–magyar annektálása idején Oroszország nem tudott a Balkánon hatékonyan fellépni.

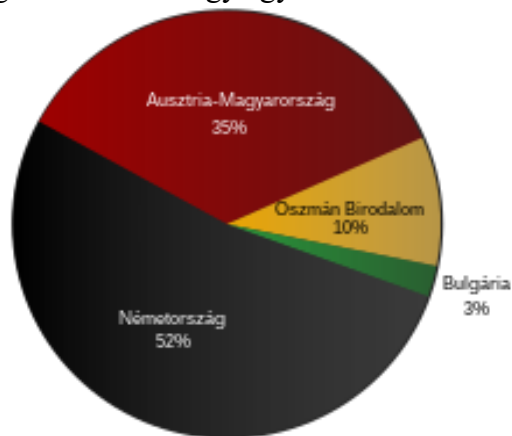
Az 1903-as politikai változások után orosz támogatást élvező Szerbia Bosznián kívül az Osztrák–Magyar Monarchia valamennyi délszláv-lakta területére igényt formált, ugyanakkor a szerb területi követelések Szegedet, Baranyát és a teljes Temesközt is magukban foglalták; utóbbi esetben Romániával, Dalmácia esetében Olaszországgal ütköztek az érdekeik.

Jóllehet Románia 1882-ben csatlakozott a hármasszövetséghez (ebben az orosz fennhatóság alatt álló Besszarábia megszerzésének vágya motiválta), mindvégig a tervei között szerepelt Erdély és Bukovina megszerzése, sőt a román területi expanzió végső célja a Tisza vonala volt. A román politika arra is építhetett, hogy a román haderő egyedülként került ki veszteség nélkül a balkáni országok első világháború előtti összecsapásából. Ugyanakkor mind a román, mind az osztrák–magyar külpolitikát a visszafogottság jellemezte az első világháborút megelőző években.

Olaszország a 19. századi országegyesítés következő felvonásának tekintette az első világháborúban való részvételt. Az olasz területi igények Tiroltra, Isztriára és a dalmát partvidékre vonatkoztak. A Franciaországgal való ellentétet (Nizza és Savoya 1860-as átengedése óta álltak fenn) 1900 után sikerült rendezni, így megvoltak a feltételei Olaszország antanthoz való csatlakozásának. Emellett az 1911–1912-es olasz–török háború egyértelműen rámutatott arra, hogy a nyugati hatalmak által gyengének ítélt Olaszországtól nem áll távol a katonai megoldás.

A hanyatló és a Balkánról mindinkább kiszoruló Oszmán Birodalom a cári Oroszországot tekintette fő ellenségének, de a 20. század elején diplomáciai síkon szembekerült a Monarchiával. Az 1878 óta megszállt Bosznia-Hercegovina 1908-as osztrák–magyar annexiója tüntetésekhez, az osztrák és a magyar áruk bojkottjához vezetett, ami a Monarchia számára nem elhanyagolható kereskedelmi veszteséget okozott.

A Német Birodalom az első világháború során katonapolitikai szempontból aktívan támogatta a Monarchiát, összeomlását sok esetben német alakulatok akadályozták meg. Azonban német oldalról többen felvetették egy német dominanciájú Közép-Európa létrehozásának tervét, miközben Ausztriában létezett az *alldeutsch* mozgalom, amely Ausztria–Magyarország megszüntetését és egy egyértelműen német vezetésű birodalom létrehozását tervezte.



A harcban elesettek aránya (Központi hatalmak)

Conrad von Hötzendorf

A négyéves háború ideje alatt a Monarchia területéről összesen 9 millió katonát szereltek fel, köztük 3,4 milliót Magyarország és Horvátország területéről. A 3,4 milliós embertömegeből 530 ezer esett el a harctéren, 1,4 millió sebesült meg és több mint 830 ezer esett fogságba. A mozgósításokra jellemző, hogy az 1914-ben 12.000 fős magyar királyi csendőrség legnagyobb részét is a frontokra vezényelték. Az is szembeűnő, hogy Magyarország, azon belül is a magyar származású katonaság jóval nagyobb arányú veszteségeket szenvedett el, mint a Monarchia többi népe (hasonlóan magas halálozási ráta a Lajtán túli osztrákok között fordult elő). Ennek oka az lehetett, hogy a magyar és az osztrák katonák motiváltabbak, képzettebbek és megbízhatóbbak voltak, mint a szeparatizmusra hajló nemzetiségek. A Monarchia hadseregének etnikai és vallási megoszlása emellett még azzal magyarázható, hogy a mezőgazdasággal foglalkozó vidéki lakosságot nagyobb arányban mozgósították, mint a városiakat.

Jóllehet **Conrad von Hötzendorf** osztrák–magyar vezérkari főnök már 1906-ban megelőző csapást fontolgatott Szerbia ellen, valamint a Monarchia ebben az évben kitiltotta területéről a szerb mezőgazdasági termékeket, 1914-ig nem került sor konfrontációra a két ország között.

1914. június 28-án Ferenc Ferdinánd trónörökös egy boszniai hadgyakorlat megtekintésére utazott Sarajevóba (mindez a szerbek érzékenységét sértette, mivel a rigómezei csata évfordulójára szervezték). A hadgyakorlattal a Monarchia demonstrálni kívánta az erejét



a forrongó Balkánon. Dél előtt merényletet kíséreltek meg a trónörökös ellen, amit ő maga sértetlenül túlélt, de kíséretének egyik tagja megsebesült. Nem sokkal később Ferenc Ferdinánd útra kelt, hogy meglátogassa a kórházban a tisztet, ám útközben Gavrilo Princip, a *Fekete Kéz* nevű titkos szerb szervezet tagja pisztollyal agyonlőtte őt és feleségét.

Mivel a szálak a szerb titkosszolgálathoz vezettek, Bécsben és Budapesten egyaránt fellángoltak a szerbellenes indulatok, Ferenc József pedig II. Vilmos német császárnak jelezte, hogy kizárja a Szerbiával való békés megegyezést. Helmuth Johannes Ludwig von Moltke német vezérkari főnök kifejtette: az erőviszonyok most a legkedvezőbbek, 1914 után csak romlani fognak, mert Oroszország kibővíti vasútvonalait, mozgékonyabbá téve hadseregét. A Monarchia hadba lépését siettette, hogy a német vezetés ígéretet tett, miszerint a német haderő Franciaország gyors legyőzése (Blitzkrieg) után, már 1914 szeptemberében Oroszország ellen fordul majd. A helyzet diplomáciai úton való megoldása nem sikerült, mivel Szerbia elutasította, hogy az osztrák–magyar hatóságok a területén nyomozzanak a merényletért felelősnek tartott nagyszerb mozgalom után. (A *Fekete Kéz* irányítóját, Dragutin Dimitrijević szerb vezérkari ezredest később a szerbek végezték ki, 1917-ben). A július 23-i ultimátumra adott „nem kielégítő” szerb válaszjegyzék miatt az osztrák–magyar követ elhagyta Belgrádot, ezt követte a részleges mozgósítás és a hadüzenet.

Egy hónappal a merénylet után, július 28-án – a Temes-folyónál történt határincidenst követően – Bécs hadat üzent Szerbiának, és az osztrák–magyar csapatok megindultak délre. Néhány nappal később (augusztus 1-jén) Németország hadat üzent Oroszországnak, augusztus 3-án pedig Franciaországnak. Augusztus 5-én a Monarchia is hadat üzent Oroszországnak, 6-án Szerbia Németországnak. Augusztus 12-én Franciaország és Nagy-Britannia küldte el hadüzenetét a Monarchiának, augusztus 23-án pedig belépett a háborúba Japán. Törökország augusztus 3-án szövetséget kötött Németországgal, majd elzárta a Fekete-tengert a Boszporusznál és a Dardanelláknál (ténylegesen azonban csak október 29-én lépett be a háborúba). Jóllehet, a háború kétségkívül a Monarchia hadüzenetével kezdődött, szükséges volt hozzá a német jóváhagyás is, ugyanis Berlinben a szerbeknek küldött osztrák–magyar ultimátum előtt dönthettek a balkáni konfliktus kiszélesítéséről, s a Franciaország elleni támadásról.

### A keleti front

#### **1914**

A háború elején a Monarchia hadseregének hadiállománya 1.800.000 főt, az oroszoké 3.420.000 főt tett ki. Oroszország mozgósításokkal 4,5 millió főre emelte hadserege létszámát, ami nagyobb volt a konfliktusban részt vevő többi ország haderejénél. Mivel a Monarchia megosztotta erőit a keleti és a szerbiai front között, az osztrák–magyar haderő kezdeti sikeres támadó fellépése ellenére sem tudott hatékony ellentámadást indítani a túlerőben lévő, a második leMBERGI csatát követően Galícia jelentős részét elfoglaló, Krakkót és Magyarországot fenyegető orosz erők ellen.

A németek Franciaországban vetették be főerőiket, majd a kelet-poroszországi orosz betörés felszámolása kötötte le csapataikat, így nem érkezett meg a szeptember közepére ígért német erősítés. Az oroszok, kimeríthetetlen ember- és hadianyag-tartalékaik lévén, 1914. szeptember végéig a przemysli erőd kivételével elfoglalták Galíciát, sőt november 23-án Homonnát, december 1-jén Bártfát is megszállták, Eperjest pedig megközelítették.

☒ 1914. november 28. és december 18. között zajlott a limanovai csata, melynek során az osztrák–magyar csapatok, főleg honvédhadosztályok és huszárezredek, véres harcokban megállították, majd a Dunajec folyó mögé vetették vissza a Krakkó irányába áttörni készülő orosz csapatokat, valamint az Uzsoki-hágó kivételével visszafoglalták a Kárpátok hágóit. A Franz Conrad von Hötzendorf által elrendelt támadás és maga a csata a

háború során először megállította az „orosz gőzhengert”, valamint időt adott a Monarchia számára az erőgyűjtéshez. A Kárpátok vonalát elérő, Magyarországot fenyegető orosz támadássorozatoknak azonban csak a következő évben, 1915-ben sikerült véget vetni.

A győzelemben külön magyar büszkeség, hogy a német, osztrák és lengyel katonák mellett a huszárok és a honvédek példamutató hősiességge, ami kivívta a harcoló felek elismerését. A csata után a keleti front német parancsnoka, Paul von Hindenburg azt kérte Franz Conrad von Hötzendorftól, hogy küldjön még pár magyar hadtestet a frontra. Conrad erre a többieket megvédve röviden azt felelte, hogy „*Mind egyforma.*” A viszontválasz sokat elárult, hiszen Hindenburg csípősen ezt mondta: „*Sajnálhatja, ha nem vette észre, hogy a magyarok a legjobbak.*”

Molnár Ferenc haditudósítóként dolgozott Galíciában, és így tudósított az eseményekről: „*A huszárokra úgyis nagy szükség volt. Limanowa mellett a hadvezetőség hirtelen csinálta a védővonalat, amelyet tartani kellett mindhalálig, amíg Artz tábornok meg nem érkezik. Már akkor egymás után kapaszkodtak fel ide Tymbark felé Artz tábornok vonatai, jöttek már Hadfy kassai honvédei, Molnár-honvédek, a Daubner-honvédek, már a galíciai völgyekben szuszogtak velük a vonatok, de még messze voltak. A szomszédban Roth tábornok nagyszerűen tartotta magát, Szurmay tábornok egyenesen a budai íróasztal mellől rohanvást jött seregével Magyarország felől, már minden megvolt szervezve, már szorult a gyűrű az orosz körül, — csak, az Istenért, ezt a szegény Limanowát tartásátok az utolsó emberig, hogy itt keresztül ne jöjjön az orosz. A vezérkar egy kis vonalat húzott a térképen Limanowa mellett, ez volt az élet és halál vékony kis vonala, ebbe a vonalba feküdt bele mindenki, aki a környéken volt: Nádasdy-huszárok, tízes huszárok, jáász-kun huszárok, szegedi honvédhuszárok, néhány gyöngye gyalogos formáció, egy csomó pionír, egy csomó katonai munkás, — ennek a kis vonalnak egy kis része húzódott át a nyírfaerdőn, ennek a kis résznek az árkaiból üzentek le halálszántan Diószeghy kapitány a legénység nevében is, hogy hadd maradjanak ott, mert nagyon érdekes. A vezérkari ceruzának egy milliméternyi út a térképen, de a háromszáz huszárnak mindene: fiatal élete, teste, vére, anyja, babája, lova, faluja, napja, éjszakája, minden pillanatban feléje süvöltő golyó-halála, — innen üzenték, innen, ahonnét elhívták őket, hogy nagyon érdekes. Muníciót kértek.*”



Muhr Ottmár huszárezredes és mauzóleuma – a limanovai csata ábrázolása

## 1915

Az osztrák–magyar csapatok sikeres téli védekezése ellenére, elsősorban az élelem- és a lőszerhiány miatt 1915 márciusában a másodjára is bekerített Przemysl esett. Mivel a Kárpátok irányából az oroszok bármikor előretörhettek Magyarország területére, az osztrák hadvezetés 1915 márciusáig több támadást rendelt el, amelyek a téli időjárás és az oroszok kemény védekezése miatt nem vezettek sikerre. A Monarchia 1915. január 1-jétől április végéig 800.000 embert vesztett halottakban, eltűntekben, foglyokban és sebesültekben. Egyedül a przemysli erődben 120.000 osztrák–magyar katona esett fogságba.

A Monarchia közelgő vereségének megakadályozása érdekében a Német Birodalomból átcsoportosították a Mackensen vezette 11. hadsereget, utóbbi alárendeltségébe került az osztrák–magyar 4. hadsereg. 1915. május 2-a és 5-e között zajlott a gorlicei áttörés, az osztrák–magyar és német szövetséges csapatok által végrehajtott frontáttörés. A központi hatalmak visszaszerezték Przemyslt, Lemberget, sőt bevették Varsót is. Mindez jelentősen csökkentette a Monarchiára nehezedő katonai nyomást, ugyanakkor az oroszok pótolni tudták az emberveszteségeiket, a visszavonulás során rendezték hadsoraikat, ráadásul 1915-ben lépett be területszerzési céllal a korábbi szövetségeseit megtámadó Olaszország a háborúba az antant oldalán.

## **1916**

1916 során Oroszország növelte hadianyag-termelését, továbbá számos taktikai változtatás történt az orosz seregben. A Bruszilov által 1916. június 4-én négy orosz hadsereggel megindított támadás (Bruszilov-offenzíva) meglepő sikereket ért el, hatására az orosz vezérkar a keleti front déli, osztrák szakaszára csoportosított át további erőket. Bruszilov elfoglalta Bukovinát, illetve Kelet-Galíciából kivetette az osztrák–magyar erőket, megközelítve a Kárpátokat. Mindezt azonban nagy árat fizetett: az oroszok 1.400.000 katonánál is többet veszítettek, kétszer annyit, mint a központi hatalmak, ráadásul a front ezen szakaszán is állóháború alakult ki.

Jóllehet az offenzíva sikerei miatt háborúba lépő Románia seregeit legyőzték, valamint az Orosz Birodalom is igen magas árat, milliós nagyságrendű emberveszteséget fizetett a győzelemért – ez a hatalmas veszteség egyik kiváltója lett az 1917. februári orosz forradalomnak –, az Osztrák–Magyar Monarchia haderői pótolhatatlan veszteséget szenvedtek el. A Monarchia hadereje az összeomlás szélére jutott, haderejének irányítását fokozatosan a németek vették át. Komoly kritikák érték Hötzendorft, mivel az itáliai front megerősítése érdekében erős hadosztályokat és tüzérütegeket vont el a keleti fronttól a Bruszilov-offenzíva előtt, továbbá nem készült fel a várható orosz támadásra.

## **1917–1918**

1917. februárjában zavargások törtek ki Szentpétervárott, ami II. Miklós lemondásához vezetett. A cári rendszer helyébe lépő Ideiglenes Kormány és az antant a háború folytatásában voltak érdekelték, azonban az orosz kormánynak komoly nehézséget okoztak a dezertálások és a csapatok felbomlása, a hatalom nyílt megragadására törő munkás- és katonatanácsok (*szovjetek*), valamint Oroszország nemzetiségeinek szeparatista mozgalmi.

Ebben a légkörben került sor Kelet-Galíciában 1917. nyarán a Kerenszkij-offenzívára, az orosz haderő utolsó nagyobb támadó hadműveletére, amely tíz napon át tartó előrenyomulás után kifulladt. Július 3-án a német és az osztrák alakulatok ellentámadást indítottak, majd előretörték Galícián és Ukrajnán át. Az orosz vonalakat két nap múlva áttörték, és július 8-ig az oroszok 240 kilométert vonultak vissza. A gazdasági és belpolitikai válságban lévő keleti nagyhatalom az októberi forradalom után már nem tudott ellenállni a központi hatalmaknak. A cári haderő és az azt felváltó bolsevik kormányzat tehetetlen volt a német előrenyomulással szemben, a további kelet-európai német előretörésnek egyesek szerint kizárólag logisztikai korlátai voltak.

1917. december 5-én létrejött az oroszok és németek közötti fegyverszünet. Némi ellenkezés után a Trockij vezette szovjet delegáció március 1-jén újra asztalhoz ült, majd március 3-án elfogadta a németek által kidolgozott breszt-litovszki béketervet. Az osztrák–magyar küldöttség vezetője Ottokar Czernin gróf volt. A diplomáciai tárgyalásokon a Monarchia lényegében a német háborús célkitűzéseket támogatta, miközben egyre világosabban kirajzolódtak a Monarchia szétesését előrevetítő nacionalizmusok: Galícia egészére a lengyelek és az ukránok is igényt tartottak.

## A balkáni front

Az első világháború egyik frontvonala volt, mely a Balkán-félsziget területén húzódott, ahol a hadviselő felek 1914-től a háború végéig harcoltak váltakozó sikerrel. Bulgária a központi hatalmak mellett, Szerbia, Montenegró, Románia, majd Görögország az antant oldalán kapcsolódott be a küzdelembe. A Balkánról indult az antant 1918-as támadása, amely a bolgár és az osztrák–magyar fegyverszünethez vezetett.

### **1914**

A Balkán-félsziget, Európa nagyhatalmainak fő rivalizálási területe és a helyi kisállamok nacionalizmusa lett az első világháború kirobbanásának egyik oka. A Szerbia elleni osztrák–magyar hadjárat augusztus 12-én kezdődött, amikor a Monarchia seregei átlépték a határt a Drina-folyónál. Bár a Monarchia erői jobban felszereltek voltak, az **Oskar Potiorek** tábornok által elkövetett hadvezetési hibák miatt nem tudták a keményen védekező és két háborús év után harci tapasztalatokban gazdagabb szerb haderőt térdre kényszeríteni. A szerb csapatok több sikertelen támadást indítottak Bosznia felé, egy alkalommal betörték a Szerémségbe is. Az év végére a frontvonalak megmerevedtek: az osztrák–magyar erők számára az Orosz Birodalom támadásainak kivédésén volt a hangsúly, a szerbek kisebb hadiipari kapacitásuk miatt voltak hátrányban. Jellemző, hogy szerbek katonák zöme hagyományos opanakot (bőrpapucs) viselt, szemben az osztrák–magyar katonák vízálló bőrcsizmájával.

### **1915**

Míg a Monarchia számára Oroszország jelentette a fő fenyegetést, addig a szerb front felszámolását elsősorban a német vezérkar sürgette. Szerbia elfoglalása esetén közvetlen vasúti összeköttetés jött volna létre a Német Birodalom és az Oszmán Birodalom között. Az orosz és az olasz hadszíntéren is lekötött Habsburg-állam támogatására a németek átdobtak néhány hadosztályt és óriási diplomáciai sikerük volt, hogy oldalunkon bevonták a Szerbiával korábban két alkalommal hadakozott Bulgáriát a háborúba. A központi hatalmak August von Mackensen vezetésével teljes győzelmet arattak; a 42-es mozsárágyúkat és Zeppelin-légihajókat is bevető egységeik október és november folyamán megszállták Szerbiát. Az osztrák–magyar, illetve német veszteség nem volt nagyobb néhány ezer főnél, míg legkevesebb 100 ezer szerb elesett vagy megsebesült, 160 ezer pedig fogságba került. A két francia hadosztály által támogatott szerb hadsereg vereséget szenvedett, a maradék szerb erő több tízezer hadifogollyal együtt Albánia és a montenegrói hegyvidék felé vonult vissza.

### **1916–1918**

1915-ben a Monarchia erői megtámadták Montenegrót. 1916-ra a központi hatalmak csapatai bevonultak Montenegróba és Albánia északi részébe. Jóllehet a szerb haderő Korfu szigetére való menekülése Görögországot az antant oldalára állította, a német vezetés nem akart újabb frontot nyitni, így sem az osztrák–magyar, sem a bolgár hadvezetés nem vállalkozott Görögország megtámadására. Görögország 1917-ig tartó semlegességének tiszteletben tartása és a központi hatalmak arcvonalának Macedóniában és Észak-Albániában való megszilárdítása utóbb nagy árat követelt. Az antant egy expedíciós hadereje Szalonikiben alakított ki támaszpontot, majd Louis Franchet d'Espèrey tábornok vezetésével francia–brit–szerb–görög koalíciós haderő állt fel, mely létszámfölényben volt a központi hatalmak csapataival szemben. Ez a haderő 1918 októberére legyőzte a bolgár csapatokat, visszafoglalta Szerbia területét és megközelítette Magyarország déli határait. Mivel a padovai fegyverszünet nem rendezte a balkáni front kérdését, az őszirózsás forradalom utáni magyar politikai vezetés aláírta az ország déli és keleti határait rögzítő belgrádi katonai konvenciót, melynek folytán a szerbek, a románok, majd az

egyezményben nem említett csehek Magyarország területének nagy részén bevezették a saját közigazgatásukat.

### **Az olasz front**

Az első világháború egyik jelentős hadszínterének számított, ahol 1915-től 1918-ig egyrészt Olaszország és más antant egységek harcoltak az Osztrák–Magyar Monarchia és az idevezényelt velük szövetséges német segédc csapatokkal. Olaszország korábban a hármasszövetség tagja volt, de kivált onnan, majd az antant oldalán lépett be a konfliktusba, 1915. május 23-án. Az antant – a londoni egyezmény alapján – Olaszországnak ígérte Dél-Tirolt, Triesztet és az isztriai partvidéket, egyes kisebb szigeteket Dalmáciában és az Albánia fölötti protektorátust. Az olasz haderő támadó fellépése ellenére azon a fronton is állóháború alakult ki, bár ez már nem érte váratlanul az osztrák–magyar hadvezetést.

### **1915–1916**

Az olasz támadást követően az Osztrák–Magyar Monarchia háromfrontos háborút volt kénytelen vívni, ugyanis a balkáni fronton a szerbek, a keleti fronton az oroszok ellen küzdött. Mivel Olaszország csapatai túlerőben voltak, a Monarchia hadvezetése a jól védhető Isonzó-folyónál és Júliai-Alpoknál akarta az olasz támadást megállítani, ennek érdekében az 5. hadsereget és két másik hadtestet csoportosított az Isonzó vidékére. A Dolomitok előterét feladták, Tirol védelmét jól kiépített magashegyi erődláncba vonták vissza. Az olasz hadsereg létszámfölénye ellenére a felszereltség és a hadvezetés színvonala tekintetében alulmúlta az Osztrák–Magyar Monarchia csapatait. A harcokban az olaszok másfélszer annyi embert vesztek, mint a Monarchia csapatai. Svetozar Borojevic kiváló stratégiájának köszönhetően a Monarchiának ez a határa volt a legjobban megszervezett frontvonal. Német részről az Alpenkorps hadtest támogatta az itt harcoló Monarchia erőit.

Olaszország a hadüzenet után támadást indított az Isonzónál, megkezdve ezzel az izonzói csaták (I–XII.) hosszú sorát. A fő cél Trieszt elfoglalása volt, azonban a határmenti Görz is csak a hatodik csatában került olasz kézre. 1916-ban a Monarchia „büntetőtámadást” kísérelt meg az olasz fronton Dél-Tirol térségében, Asiago városánál. A 15 monarchiabeli hadosztály áttörte az olasz vonalakat és Verona irányába vonult. A gyors olasz átcsoportosítás, valamint a Bruszilov-offenzíva akadályozta csak meg, hogy ne omoljon össze 1916-ban az olasz front. 1916-ban folytatódtek a harcok az Isonzónál, ám áttörést nem sikerült elérniük az olasz csapatoknak. Csekély jelentőségű területeket foglaltak el, emellett a görzi hídfőt végleg sikerült ellenőrzésük alá vonni. A VI. izonzói csata az olasz front egyik legnagyobb véráldozatú csatájává vált, de stratégiai előnyt továbbra sem tudtak a támadó olasz csapatok elkönyvelni.

### **1917**

A Kerenszkij-offenzíva összeomlása után nem kellett jelentősebb orosz támadásoktól tartani, ezáltal az osztrák–magyar hadvezetés csapatokat vezényelt át a keleti frontról az olasz frontra. Az osztrák–magyar erők támogatására német egységek érkeztek, továbbá taktikai változásokat vezettek be (rohamcsapatok), ezek segítségével sikerült áttörni az olasz frontot. A német és a monarchiabeli csapatok előrenyomultak a Piave-folyóig. Az olaszok harci morálja nagyon alacsony volt, a központi hatalmak 300 ezer hadifoglyot ejtettek. Az olasz hadsereg megsegítésére friss angol és francia csapatok érkeztek. A sikeres offenzíva később caporettói áttörés néven került be a történelembe.

A Monarchia és Németország a tervezett caporettói támadással célját elérte, sőt túl is teljesítette, az olasz hadsereg gyakorlatilag megsemmisült, a Monarchia elfoglalta csaknem egész Veneto tartományt, 100 km-re megközelítve Velencét. A döntő győzelmüket azonban nem tudták kiaknázni; a tél beállta, az antant segédc csapatok (hat angol és francia hadosztály)

érkezése és az utánpótlási nehézségek miatt a további támadást leállították és védekezésre készültek fel. Mivel a németek a nyugati fronton terveztek csapást mérni, a osztrák–magyar erők a következő harcokban nélkülözni kényszerültek a német támogató egységeket.

## **1918**

A keleti front megszűnése és az 1917-es frontáttörés ellenére a Monarchia erői már nem tudtak további sikeres támadó hadművelet végrehajtani az időközben újjászervezett és megerősített olasz erők ellen. Miközben a német alakulatok zömét kivonták erről a frontszakaszról, az olaszok támogatására a brit és francia hadosztályok mellett az Egyesült Államokból is érkeztek egységek. Olaszország jelentős hadianyag-szállítmányokat is kapott szövetségeseitől, így az olasz haderő utánpótlása kiegyensúlyozottabb lett, mint a Monarchiáé. A dél-tiroli hadszíntéren 1918-ra az antant légiereje légifölényre tett szert. A Monarchia nemzetiségi ellentétektől is megosztott hadereje a második piavei csata során kudarcot vallott a támadás helyét ismerő olasz haderővel szemben, véres veszteségek után vissza kellett vonulnia, az offenzíva a támadók 80 ezer emberébe került. Végül az olasz hadvezetés akkor tett kísérletet 1918 októberében a frontvonal áttörésére, ezáltal az Osztrák–Magyar Monarchia fegyverszünetre kényszerítésére, amikor a Monarchia valójában már nem is létezett. A Vittorio Veneto város közelében megindított roham a Monarchia egységeinek felbomlásához, katonáink dezertálásához és fogságba eséséhez vezetett. 1918. november 3-án aláírták a padovai fegyverszünetet a Monarchia formális katonai megbízottjai, a Monarchia fegyvertelen katonái tömegesen estek olasz hadifogságába a háború utolsó napján. A fegyverszüneti kötelezettségek közé tartozott az olasz flotta ellen mindvégig helytállt osztrák–magyar flotta átadása is, amely nem az olaszoké, hanem a Délszláv Nemzeti Tanácsé lett. A világháború itteni frontjának utolsó akciójaként olasz harci búvárok aknával elsüllyesztették a *Viribus Unitis*.

### **A román front**

Miután a Bruszilov-offenzíva visszaszorította a Monarchia erőit, Románia hajlandó volt az antanthoz csatlakozni. 1916. augusztus 17-én az antant és Románia vezetői titkos szerződést írtak alá, amely a Tisza vonaláig a románoknak ítélte a Monarchia és Magyarország területeit és a háború végéig kizárta a különbékét. 1916. augusztus 27-én este kilenc órakor került sor a román hadüzenetre az Osztrák–Magyar Monarchia ellen. A román hadsereg már fél órával a hivatalos hadüzenet előtt támadást indított a magyar határőrök ellen. A mozgósított román haderő háromnegyede megkezdte Erdély elfoglalását, ám az előrenyomulás mértéke sehol sem haladta meg a 70 km-t, és a megkezdett támadó hadművelet hamar kifulladt. Az ellentámadást indító osztrák–magyar csapatok német segítséggel kiszorították a románokat Erdélyből, ezzel egyidejűleg bolgár, német és oszmán alakulatok nyomultak be Dobrudzsába. 1916 decemberére a központi hatalmak elfoglalták Bukarestet, bár az oroszok és franciák által támogatott románok a francia és angol fegyverszállítmányokkal stabilan megvetették lábukat Moldvában.

## **1917–1918**

1917 folyamán a román haderő elhárította a központi hatalmak áttörési kísérleteit, a front a Szeret vonalán stabilizálódott. Azonban a keleti fronton elszenvedett orosz kudarcok, az 1917-es bolsevik hatalomátvétel majd a breszt-litovszki béke után Románia az orosz szövetséges elvesztése miatt egyedül maradt és rákényszerült a békekötésre. A bukaresti békében több területi veszteség is érte Romániát: 5,6 ezer km<sup>2</sup> Kárpátok menti gyéren lakott területet és egész Dobrudzsát át kellett adnia a Monarchiának és Bulgáriának, valamint Románia kénytelen volt lemondani minden további területi követeléseiről. Románia hatálytalanította korábbi titkos szerződését az antanttal, emellett a teljes kőolajtermelés német

kézbe került volna. A román parlament által 1918. június 28-án ratifikált békeszerződést Ferdinánd király nem írta alá. Miután a Németország letette a fegyvert az antant előtt 1918. november 11-én, érvénytelenné nyilvánították a békét, majd a román haderő újból betört Erdélybe. Utóbbi támadás az 1919-es magyar–román háborúhoz, Magyarország jelentős részének román megszállásához és kirablásához vezetett.

### **A közel-keleti front**

A Monarchiát legkisebb méreteken érintő háborús hadszíntér az Oszmán Birodalom és a Brit Birodalom közel-keleti összecsapása volt. Az oszmánok 1914-es hadbelépésük után a Szezi-csatorna megszerzése érdekében indítottak offenzívát. 16.000 fegyverest, köztük 1.500 német és 1.000 osztrák–magyar katonát csoportosítottak erre a sikertelenül végződött támadásra. 1916 őszén az oszmán hadvezetés kérésére két magyar tüzérüteg (összesen 800 ember) érkezett Palesztina területére. A magyar alakulat az 1917. októberi frontátörétségig csekély veszteségek mellett sikeresen hártotta el az angolok támadásait, majd Aleppó irányában elhagyta Palesztinát.

A jelképes osztrák–magyar katonai részvételen kívül még két dolog érdemel figyelmet. 1916-ban egyes magyar egyházi és politikai körök megbízásából Kmoskó Mihály Kis-Ázsiába és Palesztinába utazott abból a célból, hogy felmérje a terepet, hogy a központi hatalmak misszionáriusai mennyiben képesek átvenni az elűzött antant országbeliek helyét a török birodalom területén. Emellett egyes magyar szellemi körök – a magyar–török szövetséghez és a turanizmus ideológiájához illeszkedve – a török lakta térségekben a magyar gazdasági jelenlét megerősítését tervezték.

### **A nyugati front**

A német kérések ellenére mind IV. Károly, mind az osztrák–magyar vezetés elzárkózott attól, hogy a Monarchia hadosztályait a keleti front megszűnését követően a nyugati frontra irányítsák, holott az egyes vélekedések szerint ez hozzájárulhatott volna a háború sikeres befejezéséhez. Míg az osztrák–magyar erőket támogató német alakulatok, fő- és altisztek szerepe történetileg jól feltárt, addig a nyugati front harcaiban valóban részt vevő osztrák–magyar elit kötelékek szerepe kevésbé ismert. Mindez azonban az 1918-as német tavaszi offenzíva sikerét és magát a háború végkimenetelét nem befolyásolta: a nyugati frontra áthelyezett egységeknek jelentős túlerővel, anyagi fölényvel, bombázásokkal és gáztámadásokkal kellett szembenézniük. Érdekesség, hogy Szálasi Ferenc, a későbbi hungarista politikus, 1918-ban Verduntól északra rohamzászlóaljot vezetett főhadnagyi rendfokozatban.

### **A Monarchia felbomlása**

A piavei kudarc és a bolgárok 1918. szeptember végi fegyverszünete siettette a Monarchia háborús vereségét. Tény, hogy az 1918. április 8-ai római konferencián az antant elfogadta az Osztrák–Magyar Monarchia emigráns nemzetiségi politikusainak azon követelését, hogy a Monarchia helyén francia orientációjú nemzetállamok jöjjenek létre. 1918. október 16-án IV. Károly magyar király a Lajtán túlon kiáltványt bocsátott ki, amelyben engedélyezte a császárság konföderációvá való átalakulását. 1918. október 24-én a császári kormány elveszítette a hatalmát Bécs felett, a Császárság részei is kiválásra készültek. A harmadik Wekerle-kormány október 31-ével felmondta az 1867-es megállapodásokat, ezzel megszűnt az Ausztria és Magyarország közötti perszonálunió. Október 28-án Prágában kikiáltották a

csehszlovák államot, Galícia csatlakozott az újjáalakuló Lengyelországhoz, Zágrábban pedig kikiáltották a Szlovén–Horvát–Szerb Államot. November 12-én Bécsben kikiáltották Német-Ausztria Köztársaságát. Az eckartsauai nyilatkozatában I. Károly császár (Magyarországon IV. Károly néven királyként uralkodott) is lemondott az államügyek intézéséről és uralkodói jogairól.

Jóllehet az Amerikai Egyesült Államok támogatta a Monarchia fennmaradását, de a többi antant tagállam (Egyesült Királyság, Franciaország, Olaszország) nem osztotta az USA ezen nézetét, így a Monarchiát feloszlatták. Ausztria és Magyarország viselte a politikai felelősséget a háborúért. A saint-germaini békeszerződés és a trianoni békeszerződés által lefektetett új határok szétszabdalták a korábbi jól működő gazdasági egységet és új nemzetiségi problémákat keltettek Közép-Európában, amelyek a versailles-i békével együtt hozzájárultak a második világháború kitöréséhez.

### A Monarchia megszűnésének vitatott kérdései

A szakirodalomban mindmáig vitatott kérdés a Monarchia felbomlása. A dualista állam két független államból állt, az Osztrák Császárságból és a „Magyar Szent Korona országaiból”, vagyis a magyar jogfelfogás szerint a Monarchia jogi értelemben nem volt állam, 1918 őszén a két birodalom közötti kapcsolat bomlott fel. A Magyar Köztársaság a Magyar Királyságot tekintette jogelődnek, míg Német-Ausztria nem tekintette jogelődnek az Osztrák Császárságot.

További vita tárgya, hogy a kettős Monarchia szétesése mennyiben volt szükségszerű, továbbá az, hogy a háborús összeomlás és Trianon milyen mértékben állott összefüggésben a kiegyezéssel és a dualizmus kori magyar politikával. Egy elterjedt történeti analízis szerint – mely Kossuth Lajostól Németh Lászlón és *A Habsburg-monarchia felbomlása* c. művet megíró Jászi Oszkárón át Bibó Istvánig ívelt – Magyarország egy életképtelen, hanyatló birodalommal kötötte össze a sorsát, a háborús vereség a kiegyezésnek és a történelmi vezetőrétegnek köszönhető. Ez az analízis figyelmen kívül hagyja, hogy a háború kimenetelét végül az USA hadbalépése döntötte el, melyhez a kiegyezésnek, a magyar történelmi vezetőrétegnek nem sok köze volt, a Monarchia feloszlására pedig az antant hatalmak politikai döntése következtében került sor. Egy másik álláspont a nemzetiségieket, a pacifistákat, a szocialistákat, a zsidóságot és a sajtót hibáztatta vereségért, a háttérország összeomlásáért. Ugyanez a koncepció a német nyelvterületen a tördőfés nevet kapta.

Vitatott, hogy a háborús vereség nélkül az Osztrák-Magyar Monarchia egyáltalán felbomlott volna-e és sor került volna-e Magyarország feldarabolására.

Kérdéseket vet fel a világháború utáni forradalmak és az azt követő berendezkedés legitimitása is. Az őszirozsás forradalomtól a Forradalmi Kormányzótanács leköszönéséig tartó időszak, illetve a „vörösterror” követő „fehérterror” értékelése máig tartó vitákat generál. Romsics Ignác a következőt írja: *„A két forradalom közötti másik fontos különbség, hogy míg az első győzelmét elementáris erejű tömegmozgalmak előzték meg és kísérték, addig a másodikra néhány vezető kulisszák mögötti megegyezésének eredményeként, szinte puccsszerűen került sor, amely úgy a főváros, mint a vidék lakosságát meglepetésként érte.”*

### A Monarchia háborús vereségének okai

#### 1. Redl ezredes árulásának katonai következményei

A háború első évében az Osztrák–Magyar Monarchia hadereje számottevő veszteségeket szenvedett a szerbiai és az orosz frontokon. Tény, hogy Szerbia a vártnál keményebben



védekezett, valamint az orosz haderő Galícia teljes területét megszállta. Azóta bizonyítást nyert, hogy az osztrák–magyar kémelhárítás fejeként dolgozó, de az orosz titkosszolgálatnál egészen 1913-ig együttműködő Alfred Redl az oroszoknak átadta az Osztrák–Magyar Monarchia mozgósítási és felvonulási terveit, Oroszország pedig feltehetően Szerbiával, majd Olaszországgal is megosztotta információit.

Ugyanakkor tény az is, hogy a cári orosz hadvezetés nyilvánvalóan megbízott a Redltől megvásárolt osztrák felvonulási tervek változatlan érvényességében, emiatt váratlanul érte őket, amikor 1914-ben a Monarchia főerejének támadó előrenyomulása mégis a terv szerintinél 100–200 km-rel nyugatabbra kezdődött el. Az orosz haderőnek a krasznyiiki és komarovi csatákban elszenvedett komoly vesztesége talán ezzel magyarázható.

## 2. Nemzetiségi problémák

Az első világháború során mindkét szövetségi rendszer kapcsolatok kiépítésére törekedett a szemben álló nagyhatalmak lázadóival, melynek talán legismertebb példája a német vezérkar Lenin 1917-es hazatérését lehetővé tevő támogatása vagy az arab törzsek felkelését segítő brit diverzió. Ausztria–Magyarország esetében a probléma hatványozottan jelentkezett, hiszen a nemzetiségi szeparatizmust támogató országok a szomszédai voltak, emellett már a világháború előtt figyelemreméltó nemzetközi propagandát fejtettek ki a területi változások érdekében.

A történészek véleménye megoszlik, hogy a Monarchia szétesése mennyiben tudható be a szomszédos kisállamoknak vagy a nemzetiségeknek. A megbízhatatlan nemzetiségek – elsősorban papok, értelmiségiek több százas nagyságrendű – internálása és a hadbíróági ítéletek ellenére a Monarchia hadseregeiben rendkívül magas volt a megadások és dezertálások száma (leszámítva a német–osztrák és magyar alakulatokat, bár 1918-ra őket is elérte a frontbomlás). A neves történész, Szekfű Gyula szerint *„nem kevesebb mint három imperialisztikus gépezet működött, megkenve szilárd akarat, erőszak és kész hazugságok minden olajával; cseh, oláh és szerb egyesületek százai vitték szét a tömegekbe az imperialisztikus gondolatot, cseh és oláh bankok és pénzintézetek készítettek elő a nagy harcot, sőt az imperialista katonaság is készen volt, kiképezve ártatlan testgyakorló egyesületekben.”*

Ugyanakkor nem egy nemzetiségi mutatott lojalitást a Monarchia iránt és tüntette ki magát a harcokban. A legismertebbjük Svetožar Borojević horvát tábornagy, az Ausztria mellett, az oroszok ellen küzdő lengyel alakulatok vagy a nyugat-magyarországi felkelésben is részt vett bosnyák egységek.

## 3. Gazdasági háttér

A nagymértékű sorozások súlyos munkaerőhiányhoz vezettek, a nők munkába állítása ellenére a termelékenység csökkent. A kenyérgabona termelése a békeidőkhöz képest 1916-ra a kétharmadára, 1918-ra a felére esett vissza. 1915-ben bevezették a kenyérjegyet, 1916-tól rekvirálások folytak, a háború végére pedig 900 üzem katonai irányítás alatt állt. Az infláció nőtt, a feketézés elképesztő méreteket öltött, a reálbérek pedig 50–70%-kal csökkentek – mindez leginkább a kiskeresetűeket, a munkásokat, mesterembereket és a kishivatalnokokat sújtotta. Mivel az osztrák–magyar vezérkar nem számolt a háború elhúzódásával, a hadigazdaság szempontjából fontos gyárat csak a háború első megrendítő csatái után vették katonai ellenőrzés alá. A háború második évében, 1915-ben tört ki a hadiszállítási botrány: a Monarchia kimerült tartalékai miatt a helyi szállítók kétes színvonalú árucikkeire kellett támaszkodni (papírtalpu bakancsok ügye). A központi hatalmak

vereségének egyik legfőbb okát a nyersanyaghiányban és a hadipari termelés korlátaiban jelölik meg.

#### 4. A hadvezetés hibái és a felkészületlenség

Az Osztrák–Magyar Monarchia háborúra való felkészületlenségét, a magas harctéri veszteségeket, az irreális katonai célkitűzéseket számos történészi kritika érte. Az első kritikák a kortársaktól valók, akik törekvéseikkel nem segítették a háborús felkészülést (példa erre a véderő-vita). Megjegyzendő, hogy a Monarchia (és a Német Birodalom) hadserege nem állt a polgári kormányok szoros kontrollja alatt, sőt maga a hadvezetés számított rendkívül fontos politikai–társadalmi tényezőnek. A vezérkari főnök, Franz Conrad von Hötzendorf nagyszabású haditervei nem mindig jártak eredménnyel, míg a személyi veszteségek óriásiak voltak. Hötzendorf téves helyzetértékelései súlyosan meggyengítették az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregének ütőképességét. A szerb fronton a támadások erőltetése hozzájárult ahhoz, hogy a legképzettebb katonanyag már a háború első évében felmorzsolódott. A 19. századi stílusú hadvezetés és a véres tömegrohamok valamennyi hadseregére rányomták a bélyegüket, tehát nemcsak a vezérkar által elkövetett hibák okozták a kudarokat, ugyanakkor egyes osztrák parancsnokok hozzáértése már a korban vitákat váltott ki. Ilyen volt József Ferdinánd főherceg megítélése, akit finoman fogalmazva „*balesetek sorozata sújtott.*”

Felmerülhet ugyanakkor, hogy a Monarchia serege műszaki, logisztikai és hadigazdálkodási szempontból nem készült fel megfelelő mértékben a háborúra. Az osztrák–magyar katonaság a tüzéséggel és munícióval való ellátottság, a kiképzett tartalékok mennyisége, valamint a repülőgépek száma alapján az angol, francia és német sereg színvonala alatt maradt (ugyanakkor az orosz és az 1918 előtti olasz felszereltséget meghaladta). A vasútvonalak nem minden esetben érték el az országhatárokat, a szállítási kapacitás nem mindig tette lehetővé meg a csapatok és az élelmiszer időben való frontra juttatását. További gondot okozott, hogy a bevonulások miatt a mezőgazdasági és ipari termelés pótolhatatlanul visszaesett, 1918-ra a harcoló csapatok élelmezése is gondot okozott. Az olasz fronton a hegyi terepen 1918-ban is ökor- és lófogatok szállították az utánpótlást.

#### 5. Az USA hadbalépése

Az USA hadbalépésének 1917-ben háborút eldöntő jelentősége volt. A Központi Hatalmak a háborút a keleti fronton megnyerték, 1918 közepén csapataik megszállva tartották Ukrajnát, Romániát, Szerbiát. Az USA hadbalépése nélkül a nyugati fronton patthelyzet alakult volna ki. Németország az amerikai partraszállás miatt 1918-ban komoly haderőátcsoportosítást hajtott végre, ennek következményeképpen omlott össze az olasz és a balkáni front.

Az USA hadbalépése nélkül a fentebb felsorolt okok nem vezettek volna szükségszerűen a Monarchia széteséséhez. A háború végére valamennyi európai hadviselő fél rendkívül ki volt merülve. A monarchia nemzetiségeit képviselő politikusok álláspontjára döntő hatással volt a hadihelyzet alakulása.

#### Propaganda és háborús bűnök

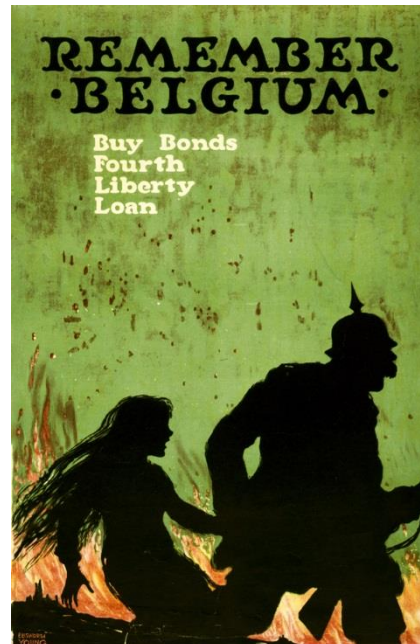
---

A közgondolkodással ellentétben nem a második világháború után merült fel először a háborút kirobbantó körök és a háborús bűnösök felelősségre vonásának a szándéka. Ismeretes, hogy az első világháború után egyes török politikusok, hadvezérek és értelmiségiek ellen nemzetközi pereket kezdeményeztek.

Az antant háborús propagandájának fontos részét képezte a központi hatalmak által elkövetett vélt vagy valós atrocitások felemlegetése (annak ellenére, hogy lényeges elvi és morális különbség húzódott az első és a második világháború hadvezetése között). Ilyen háborús propagandának számított például Belgium németek általi „megerőszakolása”, mely a semleges országok támogatását akarta megnyerni. Bár a németekénél csekélyebb számban, de több esetben kapott sajtónyilvánosságot az osztrák–magyar alakulatok kivégzéseinek említése (elsősorban az 1915-ben megszállt Szerbiában). Ezzel szemben az osztrák–magyar propaganda a cári hadsereg atrocitásaival foglalkozott; többek között az ausztriai zsidó újságok tárgyalták az oroszok erőszakos galíciai viselkedését.



A kis Belgium és a nagy Németország egy korabeli rajzon.



A semleges Belgiumban elkövetett német brutalitások híre az USA-ba is eljutott.

A háborús bűnösök 1920-ban összeállított névsorában Szakáts Gábor volt az egyetlen magyar; a lángszóró feltalálásáért Franciaország akarta nemzetközi törvényszék elé állítani. Németország azonban vonakodott kiadni bárkit is a listáról; az ügy iránt a franciák sem mutattak túl nagy érdeklődést, így jogi értelemben a magyar mérnök nem tekinthető háborús bűnösnek. Nincsenek arra utaló dokumentumok, hogy a feltaláló ügyében bírósági tárgyalást tartottak vagy ítéletet hoztak volna. Amennyiben francia törvényszék elé állt volna, valószínűleg 7–8 évig terjedő börtönbüntetés várt volna rá.

#### Az első világháború magyarországi következményei

##### **Magyarország embervesztesége**

1927-ben a Hadtörténelmi Levéltár munkatársai megpróbálták felbecsülni a történelmi Magyarország háborús emberveszteségét. E szerint a számadatok a következőképpen alakultak: az 5,5 millió hadköteles személyből 3.581.000 katona vonult be (ugyanakkor nem mindegyikük vett részt harci tevékenységben). A fenti számból 524.000 épségben hazatért, 833.000 fogságba esett. 1.492.000 katona sebesült meg és 530.965 személy halt hősi halált. A háború végén 15 hadosztály maradt harcképes, melyeket Károlyi Mihály kormánya nem tartott tovább fegyverben. Más források szerint 660 821 fő halt meg. További veszteséget

okoztak a katonaságot és a civil lakosságot egyaránt sújtó spanyolnátha- és tífuszjárványok és az éhínség. Bár osztrák és magyar városokat több esetben érték olasz légitámadások, ezek a kor technológiája miatt kevés kárral jártak.

Magyarország első világháborús veszteséglistájának szomorú részét képezték a magyar hadifoglyok százezrei, akik nem minden esetben megoldott élelmezési és egészségügyi feltételekkel és időnként ellenséges érületű államhatalommal néztek szembe. A szerb fogságba esett, majd Szerbián és Albánián végigvonultatott magyar hadifoglyok vesztesége nem volt elhanyagolható, emellett még az Oroszországban tartózkodó magyar katonák voltak nehéz helyzetben, akik részint a közlekedési vonalak szétzilálódása és a polgárháborús helyzet, részben a bolsevik kormány magatartása miatt nem térhettek haza a fogságból. A szovjet-orosz kormány – válaszul az 1920-as népbiztos-perekre – magyar hadifogoly tiszteket vett őrizetbe, és csak a Tanácsköztársaságot működtető személyek szabadon bocsátásáért cserébe engedélyezte hazatérésüket.